

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาแนวคิดคตินิรุกตวิทยาในพระพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องคตินิรุกตวิทยาพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานจิตรกรรมล้านนา ตลอดจน แนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบทางศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา ของงานจิตรกรรมล้านนาที่ สะท้อนคตินิรุกตวิทยาพุทธศาสนา เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษานำมาเป็นแรง บันดาลใจและแนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ให้เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนคุณค่าและ ความหมายของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีขั้นตอนและวิธีการศึกษาที่ประกอบด้วยหัวข้อ ต่าง ๆ ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย
๒. แหล่งข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง
๓. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๕. การวิเคราะห์ข้อมูล
๖. การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

รูปแบบการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้มีลักษณะเป็นงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ (Creative Research) โดย ทำการศึกษาแนวคิดคตินิรุกตวิทยาในพระพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนา และนำองค์ ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษามาสังเคราะห์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ซึ่งมีวิธีดำเนินการ วิจัย ๒ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ การดำเนินการวิจัยส่วนนี้ ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art Historical Approach) โดยนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ส่วนที่ ๒ การดำเนินการวิจัยส่วนนี้ เป็นการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย โดยนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยส่วนที่ ๑ มาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติงาน การทดลอง และการบันทึกขั้นตอนต่างๆอย่างเป็นระบบ และนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบเชิงพรรณนา

แหล่งข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง

แหล่งข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คืองานจิตรกรรมที่สะท้อนแนวคิดจิตกรวาลวิทยาพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพุทธสถานหรือวัดในเขตวัฒนธรรมล้านนา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับแนวคิดจิตกรวาลวิทยาพุทธศาสนาในงานจิตรกรรมล้านนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. งานจิตรกรรมที่สะท้อนแนวคิดจิตกรวาลวิทยาพุทธศาสนาในพุทธสถานหรือวัดในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ได้แก่ งานจิตรกรรมล้านนา ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดจิตกรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน อีกทั้งมีรูปแบบทางศิลปกรรมที่หลากหลาย และสะท้อนเอกลักษณ์ของล้านนา จำนวน ๑๔ ชิ้น ดังนี้

๑.๑ จิตรกรรมสมุดภาพไตรภูมิ ฉบับอักษรธรรมล้านนา

๑.๒ จิตรกรรมลายประดับมุกบนรอยพระพุทธรูปไม้ วัดพระสิงห์

ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๓ จิตรกรรมลายรดน้ำบนสังเค็ด วัดพระธาตุศรีจอมทอง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๔ จิตรกรรมลายดาวเพดาน วัดต้นแก้ว (วัดอินทราวาส) ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๕ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

๑.๖ จิตรกรรมฝาผนังและจิตรกรรมลายดาวเพดาน ภายในวิหาร วัดบ้านก่อ อำเภอเวียงเหนือ จังหวัดลำปาง

๑.๗ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร วัดป่าแดด ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๑.๘ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร วัดบวรกรกหลวง ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๙ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร วัดท่าข้าม ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๑๐ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร วัดภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

๑.๑๑ จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร วัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอวังผา จังหวัดน่าน

๑.๑๒ จิตรกรรมพระบฏ กรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

๑.๑๓ จิตรกรรมพระบฏ วัดเจดีย์สูง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

๑.๑๔ จิตรกรรมบนผ้าขันธ์พระสิงห์หลวง วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

๒. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในงานจิตรกรรมล้านนา จัดเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๒.๑ กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ เจ้าอาวาส และพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธรูปที่ปรากฏในงานจิตรกรรมล้านนา หรือเป็นพระภิกษุที่ไม่ได้จำพรรษาอยู่ก็ตาม และเป็นผู้อาวุโสผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและมีความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรม พุทธปรัชญา คติความเชื่อ รวมทั้งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณภายในชุมชนท้องถิ่น จำนวน ๔ รูป ได้แก่

- ๑) พระภาสกร ภูริวฑฺฒโน (ภาวิไล)
- ๒) พระครูธีรสุตพจน์ (สง่า ไชยวงศ์)
- ๓) พระครูใบฎีกาห่อ อมรเมโธ
- ๔) พระศุภชัย ชยสุโก

๒.๒ กลุ่มนักวิชาการ นักวิชาการศิลปะ และนักวิจัย ที่มีความสนใจศึกษาค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องศิลปวัฒนธรรม งานพุทธศิลป์ ในเขตวัฒนธรรมล้านนา จำนวน ๔ คน ได้แก่

- ๑) อาจารย์ปฐม พัวพันธุ์สกุล
- ๒) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภานุพงษ์ เลาหสม
- ๓) อาจารย์ชัชณะ ปิ่นเงิน
- ๔) อาจารย์ ดร.วิศิษฐ์ คิคคำส่วน

๒.๓ กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ภายในชุมชนท้องถิ่น เป็นผู้อาวุโสที่มีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และงานศิลปกรรมที่เนื่องในพระพุทธศาสนาของล้านนา ตลอดจนเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมในชุมชน จำนวน ๔ คน ได้แก่

- ๑) นายภักทรุต สายะเสวี
- ๒) นางวันทนา พัวพันธุ์สกุล
- ๓) นายวีระชัย วีระสุขสวัสดิ์
- ๔) นายเกรียงไกร บุญทะนา

๒.๔ กลุ่มศิลปิน ช่างฝีมือ สล่า ภายในชุมชนท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีทักษะและความเชี่ยวชาญในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนา เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาของบรรพชนล้านนา จำนวน ๔ คน ได้แก่

- ๑) นายพรชัย ใจมา
- ๒) นายอนันต์ ราชวังอินทร์
- ๓) นายสมัคร ทองสัน
- ๔) นายเสถียร ณ.วงศ์รักษ์

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาด้วยวิธีการเก็บข้อมูลภาคเอกสาร จากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ และเอกสารงานวิจัยต่างๆ รวมทั้งการศึกษาจากงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนคติจักรวาลวิทยา ด้วยวิธีการสังเกตการณ์ บันทึกข้อมูล เกี่ยวกับแนวคิด สัญลักษณ์ ด้วยแบบบันทึกข้อมูล (Field Records) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Survey) เป็นการสำรวจพื้นที่จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาของงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยนี้มี ๓ ชนิดคือ

๑. การบันทึก การสำรวจวัด (Measure Work) เป็นการสำรวจและสอบถามจากประชาชน พระสงฆ์ และนักวิชาการทั่วไป เพื่อค้นหางานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย บันทึกข้อมูลเบื้องต้นด้วยแบบบันทึกข้อมูล (Field Records)

๒. การสังเกต (Observation) เป็นการศึกษาแบบทางศิลปกรรมของงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา โดยใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structure Observation) บันทึกข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา รูปแบบ วัสดุ กรรมวิธีการสร้างงานจิตรกรรม รวมทั้งองค์ประกอบของงานศิลปกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วยแบบบันทึกข้อมูล (Field Records) บันทึกภาพนิ่ง และเขียนภาพลายเส้นประกอบ

๓. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) จากกลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ประกอบด้วย พระสงฆ์ กลุ่มศิลปินช่างฝีมือ สล่า ภายในชุมชนท้องถิ่น และนักวิชาการ ที่มีความรู้เกี่ยวกับงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนแนวคิดคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) กำหนดหัวข้อในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย เป็นคำถามปลายเปิดแบ่งออกเป็นประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานจิตรกรรมล้านนา และแนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบทางศิลปกรรม ของงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนคติจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. การเตรียมการก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล อาทิ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม การติดต่อประสานงานกับบุคคล หน่วยงาน และสถานที่ต่างๆที่จะทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนการทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

๒. การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ใบลาน ปีสภา คำนาน จารึก บันทึก จดหมายเหตุ หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการเตรียมข้อมูลขั้นพื้นฐาน ในส่วนของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ คติความเชื่อและจารีตประเพณีล้านนา อันเป็น ประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์ข้อมูล

๓. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Survey)) เป็นการสำรวจ เพื่อบันทึกรายละเอียด ทางกายภาพของงานศิลปกรรมประเพณีล้านนา ที่เกี่ยวเนื่องคติจักรวาลวิทยาในงานจิตรกรรม ล้านนา รวมไปถึงบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้องทางด้านมานุษยวิทยา และสังคมวิทยา จากพื้นที่ศึกษา คือ บริเวณเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน ใช้วิธีการสังเกต (Observation) โดยการศึกษา สภาพทางกายภาพ รูปแบบทางศิลปะ เทคนิคและกระบวนการสร้างงานจิตรกรรม สภาพทั่วไปของ วัดและชุมชนที่ปรากฏงานจิตรกรรม โดยเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย การจดบันทึก ข้อมูล การใช้เครื่องบันทึกเสียง และการถ่ายรูป การเขียนภาพลายเส้น จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วม กับกิจกรรมในชุมชนตามพื้นที่เป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร และภาคสนามจากการ บันทึก การสังเกต และการสัมภาษณ์ โดยนำข้อมูลที่ได้รับทั้งหมดมาประมวล และวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยโดย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

๑. การวิเคราะห์คติจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา จากข้อมูลที่เป็นพื้นฐานความคิด ความเชื่อ โดยการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม นำมาวิเคราะห์ตีความ

(Interpretation) ซึ่งเป็นการแสวงหาความหมายที่แท้จริงหรือความหมายชั้นลึกของข้อมูลหลักฐาน และพฤติกรรมที่แฝงอยู่ ตามเจตนารมณ์ของการสร้างจิตรกรรมประเพณีล้านนาที่สะท้อนแนวคิด คติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา โดยใช้แนวคิดจากหลักพุทธธรรม ทฤษฎีด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ ทำการวิเคราะห์โดยจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

๑.๑ วิเคราะห์ประวัติความเป็นมา เรื่องคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานจิตรกรรมล้านนา

๑.๒ วิเคราะห์ ความเชื่อ เรื่องคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานจิตรกรรมล้านนา

๒. การวิเคราะห์งานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาจากข้อมูลภาคเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม นำมาวิเคราะห์ตีความ โดยใช้แนวคิดจากหลักพุทธปรัชญา และแนวคิดทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลปะ ทำการวิเคราะห์โดยจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

๒.๑ วิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรมของงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา

๒.๒ วิเคราะห์แนวคิดสัญลักษณ์ ในการสร้างงานจิตรกรรมล้านนาที่สะท้อนแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา

การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

ขั้นตอนนี้เป็นการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ แนวคิดคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนา ซึ่งเป็นผลของการศึกษาในบทที่ผ่านมา นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยครั้งนี้ เพื่อแสดงถึงวัฒนธรรมวิถีชีวิตอันเป็นผลผลิตทางพุทธปัญญาของชาวพุทธ ตลอดจนเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนคุณค่าและความหมายของหลักธรรมในพุทธศาสนา การดำเนินการสร้างสรรค์งานศิลปะร่วมสมัย รูปแบบศิลปะสื่อประสม และศิลปะแนวจัดวาง เป็นกระบวนการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การทดลอง บันทึกขั้นตอนต่างๆ รวมไปถึงการนำเสนอ กระบวนการสร้างสรรค์ ซึ่งมีวิธีดำเนินการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. ที่มาของแนวความคิดและแรงบันดาลใจ

๒. แนวความคิด

๓. การสร้างสรรค์ผลงาน

๓.๑ การสร้างภาพร่าง

๓.๒ การคัดเลือก และพัฒนาผลงานสร้างสรรค์

๓.๓ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ผลงาน

๓.๔ การเตรียมสถานที่และการติดตั้งผลงาน

๔. การอภิปรายผลงานสร้างสรรค์

๔.๑ องค์ประกอบของรูปทรง

๔.๑.๑ รูปแบบทางศิลปกรรม

๔.๑.๒ โครงสร้างรูปทรง

๔.๑.๓ ทัศนธาตุ

๔.๒ องค์ประกอบของเนื้อหา

๔.๒.๑ แนวเรื่อง

๔.๒.๒ เนื้อหา

๔.๒.๓ ความหมายเชิงสัญลักษณ์

๕. สรุปผลการสร้างสรรค์